Diyânetin Medeniyete Lüzûmu -II-

(mâ-ba‘d)

Kurûn-i ûlâda efrâd-ı ahâlîden re’y toplansaydı içlerinde bulunan Eflâtun ve Aristo gibi dehât-ı nâdirenin re’yleri ekalliyette ve belki nüdrette kalacak idiği pek kavî teslîm edilir. O hâl bu zamanlarda da cârîdir. Câhilden bile savâb sudûru imkânı şöyle dursun köşe ve bucaklarda kendisi teşhîr ve fikrini tenfîz edememiş zevât-ı fâzıla vardır ki hesâbı yok. Şimdi bu fuzalânın re’y ve cevapları adeden ekalliyyette kalarak teşkîl-i ekseriyyet edenlerin ârâ-yı hatî’elerinin mağlûbu olacağı tabî‘îdir.

Hakk-ı meşveretin sırf erbâb-ı ulûm ve ma‘ârife hasrı hâlinde dahi bunların re’ylerinde ittifâk-ı tâmm mümkün olamayıp mesela kimi servet-i umûmiyyenin lüzûm-i tevâzününden bahisle zenginin malını züğürde taksîm etmek ister, kimi meslek-i iktisâdî ihtiyâr ile ülkenin hep yaralarını bir kaç kasaya cem‘ etmek diler, kimi güyâ teşvîk-i mesâ‘î için açlıktan can çekiştirmesine seyirci olmayı tecvîz ve kimi de ibzal şefkatle bir kalbe binlerce liralarla hibe ve vasiyet edilmeyi tahsîn ederler.

Ma‘a-mâ-fih insanlar arasında müsâvât-ı kâmile ve hürriyet-i mutlaka bulunmasına istinâd eden her şahsın hakk-ı intihab ve beyân-ı re’yine ta‘arruz olunamayacağına binâen bu babda merâtib-i ‘ukûlün ednâ derecesinde bulunan adamlar bile hâ’iz-i intihâb olarak bu meydanda at oynatmak ister ve her kafadan bir ses gelerek bir işin iyiliği veya kötülüğü kestirilemez, hakîkat milyonlarca efkar ve ârânın temevvücât-ı muhâlifesi arasında sarsılıp durur, hak ve nâ-hakkın herkese kanâ‘at-i vicdâniye verecek derecede mu‘ayyen ve malûm olması ve bu sûretle bir kanûn-i mükemmel tanzîmi nerede kaldı, vesâ’il-i hamse-i mezkûreden birde diyânete müraca‘at edelim.

Diyânet insanlara vicdanları içinde bir mu‘allim-i hakîkat olduğundan bunun tarafından ta‘lîm olunan hakk u vazife ve hüsn ü kubuh ve hayr ü şer ve savab u hatâ her ne denilirse öylece cezm ü i‘tikâd edileceği şüphesizdir.

Diyânetin diğer vesâ’il-i erba‘a-i ilme, yani tecrübe ve ulûm ve fünûn ve istişâreye iki cihet-i rüchânı daha vardır ki, pek mühimdir. Onlar da hürriyet ve müsâvâtın tamamı-i mahfûziyetidir. Çünki mesela tecrübe ile sabit olan bir hakikat için efrâd-ı milletin umûmî

tarafından yegân yegân tecrübeler edilerek herkese kanâ‘at-i vicdâniye hâsıl olmak imkânı olmayıp yalnız kanun tanzîmine memur olanlar tarafından edilen tecârib ile anlaşılmış olacağı ve şu hâlde âharın tecrübesiyle sabit olduğu rivayet olunan bir hakîkat diğerlerinin ittibâ‘ etmeleri sûretiyle onların hem hürriyet ve hem de müsâvâtları ihlâl edilmiş bulunacağı âşikârdır. Ulûm ve fünûn ile ta‘ayyün eden bir hakîkatte dahi o cihete âlim ve o fenne vâkıf olmayanların âlim ve vâkıf olanlara ittibâ‘ zarûreti sûretiyle kezâlik hürriyet ve müsâvâtlarına halel gelir, istişâre sûretinde dahi bâlâda beyân olunduğu üzere hakk-ı intihab ve reylerinin ekalliyette kalması cihetiyle hükümsüz kalan bir çok zevâtın yine hürriyet ve müsâvâtları tamâmen gözetilmemiş olur. Çünki ekalliyette kalan re’ylerinin hatâ olduğu teslîm edilse bile herkes vicdânen kendi re’yini tahsîn edeceği cihetle vicdânın hilâfına olan re’yinin kendi üzerine nâfiz olması elbette hürriyet ve müsâvât hakkını tamâmiyetten tenzîl eder.

Fezâ’il-i zâtiyye dahi medâr-ı tercîh olamaz. Çünki bir âdemin akl ü fetâneti ve ilm ü ma‘rifeti ancak kendi nefsinin terbiye ve teclîsi mûcib olup âharîne tecâvüz edemez. Bir âdem ne kadar âkıl ve fâzıl ve diğer insan da ne kadar câhil olursa olsun her ikisi de insan olduğu ve binâen ‘aleyh hukukta müsâvâtı lâzım geldiği için birinin âharı üzerine tahakkümü, herkesin birbirine dâ‘iye-i tefevvukunu mûcib olarak kâ‘ide-i müsâvâtı rahnedâr eder.

Binâen ‘aleyh insanlara âlem-i insâniyetin hâriç ve fevkinden bir hâkim olması lâzım gelir. İnsanlar umûmen hürdür. Benî nev‘inden birinin bâr-ı hâkimiyeti altına girerse hakk-ı hürriyeti imhâ ve bir nev‘ esâret altına ilkâ edilmiş olur.

Amma diyânete gelince böyle değildir. Çünki mütedeyyin olan her zât diyâneti muktezâsı, kendisine her kim tarafından ne sûretle bir şey teblîğ olunsa bunu vicdânen kabûl eder. Ve bir kânûnun vâzı‘ı kendisi gibi bir insan olmayıp kendisinin ve cemî‘-i nâsın hâliki olan Zât-ı Akdes-i İlâhî olduğunu bildiğinden ahkâm-ı dîniyyeden ahz edilen bir kânûn ahkâmını kendisine teblîğ veya muktezâsını icrâ eden bir pâdişâha veya bir abd… dahi olsa onların esâsen bir dahli olmayacağını ve kendisine hakîkatte hâkim-i âlem-i beşeriyetin fevkinden vaz‘ ve inzâl buyurulan bir kānûn-i ilâhî olduğu cihetle kimsenin ne hürriyetine ve ne de müsâvâtına bir halel tasavvur olunamaz. Hakk u vazîfenin ve hüsn ü kubhun ve her şeyde olan türlü evsâf ve keyfiyyâtın yani mer‘i’l-icrâ olacak kânûnun kâffe-i mevâd ve münderecâtının Hâlik-i kâinât -celle zikruhu- taraf-ı sübhânîsinden vaz‘ ve ta‘yîn buyurulmuş

olduğunu bildiği cihetle artık hiçbir türlü şek ve irtiyâba mahal kalmaz. Ma‘a-mâ-fih kânun tanzîmi için diyânete tevessül olunduğu sûrette dahi vesâ’il-i sâ’ireye yani tecrübe ve ulûm u fünûn ve istişâreye mürâca‘âttan tamamen istiğnâ olamaz. Gerçi tecrübe ve ulûm u fünûn ve istişâreye tevessül dahi diyânetin cümle-i ahkâmından olduğundan diyânete tevessül eden zât veya bir devlet tecrübe ve ulûm u fünûn ve istişâreye de tevessül etmiş olacağı cihetle ayrıca bunlara tevessüle lüzum gösterilmesi zâ’id gibi görünür. Sâde dâire-i diyânet pek vâsi‘ olup muhtelif ve müteşa‘ib ictihâdat ve akvâl arasında hangilerine tatbîk-i harekât edilmek iktizâ edeceği mûcib-i te’emmül olduğundan heyet-i ictimâ‘iyyenin mâddeten dahi uc a‘lâ-yı terakkiyâta vusûlü için zaman ve mekana münâsib ahkâm istihrâcı tecrübeye ve erbâbı ile meşveret ve ân be ân terakkî eden ulûm ve fünûna tatbîke tevakkuf eder.

Binâen ‘aleyh bir zâtın veya bir heyet-i ictimâ‘iyye veya bir devletin tarîk-i hayat ve terakkîsinin vesâ’il-i hamse-i mezkûrenin yani tecrübe ve ulûm u fünûn ve meşveret ve diyânetin mecmû‘una ve tabîr-i âharla bunların cümlesini câmi‘ ve müştemil olan yalnız diyânete sâlik olmasıyla hâsıl olabilir. Şu kadar ki bir heyet-i ictimâ‘iyye veya bir devlet efrâdı edyân-ı muhtelifeye mensûb olduğu hâlde bunlardan hangisinin diyâneti mu‘teber tutulacağında ihtilâf edilirse bu hâlde dahi insanlar meyânında hak ve vazîfeyi ve ef‘âl ve eşyâdaki hüsn ü kıyemi tamamen îzâh ve ta‘rif ve tecrübe ve fünûn ve meşveret ahkâmını da mükemmilen muhtevî olan din hangisi ise onun şâyân-ı tatbîk olacağı vâreste-i îzahtır.

Bundan başka o heyet-i içtimâ‘iyyenin ekser-i nüfusu o dînin erbâbından olduğu ve o heyet-i içtimâ‘iyyenin dîn-i resmîsi o din bulunduğu hâlde bu keyfiyetler de fazlaca esbâb-ı tercîh olmuş olur.

Bu hâlde edyân-ı sâ’ire erbâbının iddiâ edecekleri hukûk-i hürriyet ve müsâvâtı da dinden sarf-ı nazarla kânun tanzîmine me’haz ittihâzına salâhiyetleri umûm-i zevi’l-‘ukûl tarafından müsellem olan vesâ’il-i erba‘a-ı mezkûre ile, yani tecrübe ve ulûm u fünûn ve meşveret ile te’mîn edilmiş olur.

Artık kânûn-i matlûb ve mükemmeli bulduk farz ve takdîr edeceğiz de o kânun ahkâmına efrâd-ı cemiyetten herkesin ri‘âyet ve itâat etmesi esbâbını taharrî ve tedkîk eyleyeceğiz. Bunun esâs-ı aslîsi ahlâktır. Ahlâk ifrat ve tefrit vartalarından istihlâs ile tarîk-ı i‘tidalde rûnümâ olursa beşeriyet hemen melekiyyet derecesinde ibrâz-ı ulviyet ve mükemmeliyet eder. Hâlbuki insan şehvet ve gazab gibi iki kuvve-i mütezâddenin hilkat-i mecma‘ı olup bu

iki zencîr-i celînin biri celb-i menfa‘ati için şahs-ı âharin hukûkuna tecâvüz ve müdâhaleye ve diğeri de başka bir şahsın tecâvüzâtına karşı müdâfa‘aya doğru çekerek iki kuvve-i mütezâdde arasında kalan bî-çâre insan yanı başları birer vâdî-i amîk-i helâk ve hüsrân olan bu cezebâta mukâvemetle bir hatt-ı i‘tidâl-i istikâmette seyr ü hareket edebilmesi ‘avâlim-i mülk ve melekûtu düçâr-ı acz ü hayret eden bir kudrettir. Ahlâk-ı umûmiyye hadd-i i‘tidâlde olsa ne kimse kimsenin hukûkuna tecâvüz ve ne de kimse kimseye karşı olan vazîfesinde kusur eder. Ne nizâ‘ olur ne de cedel. Hükûmetlerin, devletlerin teşkîline kuvâ-yı zabtiyye ve askeriyenin te’sîsine lüzûm kalmaz. Ne çâre ki hilkat ve cibiliyet-i beşeriyye buna müsâid değildir.

İ‘tidâl-i ahlâk insanlar arasında ender-i nevâdir olup hemen kâffesi ya ifrat ya tefrit cihetlerine mâ’ildir.

Şu kadar ki insanlar hasenât ve seyyi’âta isti‘dâtta bir derecede olmayıp a‘dâd-ı nüfûs nisbetinde mütefâvittir.

Âlem-i beşeriyette ahlâk pek ra‘nâ bir mîzandır. Bir şahsın, bir kavmin, bir milletin, bir devletin derece-i fazîlet ve sa‘âdetine ancak ahlâkı mikyâs olabilir.

Ahlâkın gerek efrâd ve gerek cemi‘yyât arasında hadd-i i‘tidâlde bulunması ne derece bâ‘is-i terakkî ve medeniyet ise fesâd-ı ahlâk da o nisbette muhrib-i âlem-i insâniyettir.

Binâen ‘aleyh bir milletin kâffe-i esbâb-ı salâh ve sa‘âdetini te’mîn için ahlâk-ı umûmiyyenin tehzîbi lâzımdır.

Tehzîb-i ahlâk için başlıca iki tarîk vardır:

Birincisi: Mütehallıkdan mehâsin-i hulkiyye ve kavâ‘id-i hukûkiyyeye yani kânûna münâfî bir hâl sudûrundan evvel onun nefsini ve rûhunu terbiye ve tezkiye etmektir.

İkincisi: Bir cürm-i ahlâkî sudûrundan sonra nüfûsundan tekerrürüne meydan vermemek ve âhirîne ibret-i mü’essire olmak üzere bir mu‘âmele-i intibâhiyye ve cezâ’iyye icrâ eylemektir.

Birinci kısım, yani nefsî ve rûhî tezkiyenin bir kaç vesâ’ili vardır ki: Birinci vesîlesi mehâsin

ve mesâvî-i hulkiyyeyi katiyyen ve bilâ-şübhe bilmektir. Çünki ahlâkın iyisini kötüsünü bilinmeyince nefsini fenâsından men‘ ve iyisine sevk mümkün olmaz. Esbâb-ı ilim ise bâlâda tafsîl olunmuş ve bi’l-muvâzene diyânet cümlesinden akvâ bulunmuş idi. Yine tekrar ederiz ki diyânet ef‘âl ve eşyânın hakîkatini ka‘r-ı vicdâna, a‘mâk-ı kulûba yazar. Onun sudûra yazdığı sutûr ebediyyen zâ’il olmaz.

(Mâ-ba’dı var)

Beyânü’l-Hak, 2. cild, 28. sayı, sayfa 654-657, İstanbul, 21 Rabî‘ü’l-evvel 1327

Mustafa Naki

Hazırlayan ve Editör: Emir Çakır

Link

https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1325_28/1325_28_NAKIM.pdf